

УДК 141.319.8

DOI: 10.26565/2306-6687-2020-62-11

Лисенкова Владлена Віталіївна

доктор філософських наук, доцент кафедри
гуманітаристики та мистецтвознавства
Харківська державна академія культури
Адреса: 61057, Харків, Бурсацький узвіз, 4
email: 070570@i.ua
ORCID: 0000-0001-8227-3974

ФІЛОСОФІЗАЦІЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ КАЗКОТЕРАПІЇ

Для подолання сучасної деінтелектуалізації культури у статті пропонується використання філософізації – ознайомлення з видатними філософськими творами та практикою філософського мислення. У ранньому віці необхідним засобом її втілення повинно стати читання філософських казок, які нерідко є філософські проблемними і прямо працюють на філософізацію свідомості. Вони вводять дитину у світ філософування.

Позитивним прикладом для цього є збірка Л. Сурженко «Філософські казки».

Людина не може обходитись без використання філософського потенціалу, навіть на буденному рівні їй потрібні й філософські надбання. Інакше її висновки будуть одномірними і не буде змоги побачити власну обмеженість.

Читання формує культуру мислення, літературний смак, канали емоційного сприйняття того, що прочитано. Для дитини важливо уміти висловити свої думки, дізнатись про позиції дорослих з цього приводу. Необхідно вчитися навичкам дискусії, бесіди і цьому відповідає процес читання та подальшого обговорення текстів. Батькам треба відповідати на численні дитячі «чому», що посилює ефект від книги.

Філософські казки дитинства мають вплив на людину і після того, як вона виросла, бо колективна свідомість живить індивідуальну, дозволяє приймати правильні рішення. Любов до читання формує творчо-креативну структуру особистості, укріплює інтелектуально-психічний комплекс. Багато казок виступають пошуковими і тому сприяють філософізації, дозволяють поєднати сприйняття яскравих образів, нетривіальність сюжетів та моральність розповіді.

Тобто, знайомство з філософськими казками зрощує філософську мудрість і допомагає активізувати мозок дитини, привчає її до роздумів та зрілих оцінок. Саме такими книжками, які поступово вводять у світ, потрібно поповнювати дитячу бібліотеку.

Ключові слова: філософізація, філософська культура, філософська казка, філософське мислення.

Lysenkova Vladlena V.

Doctor of Philosophical Sciences, associate professor of
Department of Kharkiv State Academy of Culture
Address: 4, Bursatskiy descent, Kharkov, 61057,
Ukraine
E-mail: 070570@i.ua
ORCID: 0000-0001-8227-3974

PHILOSOPHISATION AND ELEMENTS OF FAIRY TALE THERAPY

In order to overcome modern deintellectualization, the paper suggests the use of philosophization which is introducing to outstanding philosophical works and practice of philosophical thinking. At an early age, reading of philosophical tales should be a necessary tool for its implementation. They are often philosophically problematic and directly work for philosophizing of consciousness. A good example for it is the collection of L. Surzhenko "Philosophical Tales".

The philosophical analysis is designed to prevent cultural catastrophe — total ignorance, poor people's belief that philosophical knowledge doesn't help much in life, failure to understand that a person does not live outside of philosophical reasoning, and often does not understand the level of one's own philosophizing, overestimates the significance of one-dimensional conclusions, showing the inability to recognize one's own incompetence.

At the initial stage of children's philosophization, reading will be a major asset. When becoming familiar with it, child develops imagination, empathy, attention, and memory. Individual's taste, vocabulary skills, visual

literacy, concept of the world, view of others and oneself are formed. This process is especially effective when sharing points about the material read, exchanging opinions and discussing.

A philosophical fairy tale is an effective tool for young children. Scientists assume that fairy tales express the embedded aspects of the collective consciousness, therefore they are life-affirming and vivifying, and continue to influence the perception of the ontological processes and our views, even after we have matured considerably.

We believe that acquaintance with philosophical tales from an early age will teach the language of wisdom, intensify thinking process of a child, instill in him/her love to thinking, ability to estimate all that's happening, and analyze the nontrivial.

Keywords: philosophization, philosophical culture, philosophical tale, philosophical thinking.

Актуальність філософізації обумовлена проблемами часу. За результатами багатьох досліджень людство стрімко втрачає активність розуму, падає IQ і EQ, зникає інтерес до читання та наукових пошуків. Захоплення різного роду гаджетами гальмує прояв творчої спрямованості особистості. Відстороненість людей від філософських багатотомових шедеврів загрожує повною зосередженістю тільки на повсякденних ситуаціях, задоволеністю буденщиною. Філософізація навчання на усіх життєвих етапах зумовить посилення різноманітних інтересів, розширення та поглиблення ракурсу духовних та душевних потреб, усуне панування ідей споживацтва, зникнення ідеалів.

Ступінь вивченості проблеми. Обґрунтуванням актуальності і розробкою цієї проблеми займались М. Ліпман, Г. Метьюз, Дж. Холл, М. Нуссенбаум, Р.Ф. Діарден, Н. Юліна. Але впровадження цього досвіду та його подальша конкретизація потребує додаткових досліджень, що і становить *мету* даної статті.

Задача філософського аналізу допомогти у запобіганні культурної катастрофи – загальної неосвіченості, убогої впевненості людей у тому, що філософські знання не знадобляться у житті, нерозуміння того, що людина поза філософських міркувань не живе і часто не розуміє якого рівня її філософування, переоцінює значимість одновимірних висновків, демонструє нездатність розпізнати власну некомпетентність.

Падіння рівня інтелекту сучасного суспільства, різке зниження з 70-х років ХХ століття його показників викликає стурбованість у багатьох представників науки і громадськості. Погіршує становище нез'ясовані причини даного явища. Гіпотези висловлюються найрізноманітніші: наявність великої кількості пестицидів у овочах, малий відсоток морепродуктів у меню дітей, велика кількість отруйного смогу у містах, гігантський шквал інформації, який не в змозі переробити людство, лавина соціальних змін, погіршення спадковості, збільшення часу на заняття гаджетами, а у зв'язку з цим зміна характеру внутрішньородинних відносин, що згубно позначається на психіці дитини. А також висловлюється думка, що це штучно організований процес у всьому світі. Дослідження останніх років (США – Р. Фріш, Д. Флінн, Д. Кретби) показали, що переважною причиною з усіх названих, є зменшення інтересу до читання. Стривоженість даним явищем зумовила розробку методів прилучення до постійного читання і у той же час навчання філософії дітей з самого раннього дитинства [Юліна, 1996]. Основна установка цих авторів: пробудження у підростаючого покоління потреби обговорення філософської тематики в рамках розроблених програм, у тому числі і через систематичне і цілеспрямоване читання, з дитсадівського періоду і до закінчення ЗВО. Як показала практика життя, діти, які пройшли курс філософізації мислення, у значній мірі випереджають своїх однолітків у осягненні природничо-наукових, фізико-математичних, гуманітарних навчальних дисциплін. Вони також більш комунікабельні, соціально організовані, пошуково талановиті. Але існує і прямо протилежна точка зору на організацію процесу: він породить небажання займатись землеробством, приймати участь у промисловому виробництві (І. Цехмістро). Відзначимо, що філософізація не передбачає перетворення усіх на Сократів. Це неможливо з багатьох причин: генетичних, соціальних, психологічних, індивідуальних і так далі. Зводити нанівець важливість підвищення ролі загальної філософської культури в організації життєдіяльності людей, глибокого усвідомлення її рольової і внутрішньої призначеності, формування сенсожиттєвої орієнтації – нефілософський підхід до діла. Інша точка зору у цьому напрямі містить побоювання, що філософізована дитина потрапить у середовище панування буденності і це поставить її під пресинг агресивної «сірості». Випустивши у світ нестандартно мислячих молодих людей, ми приречемо їх до розчарування, тяжких ударів долі, втрати віри в себе та продуктивний сенс творчості.

Суспільство не готове у своїй більшості до результативної взаємодії з креативно мислячими, бачить в них загрозу своїй посередній натурі та розцінює їх креативність як небезпеку. Крім того, можновладці не зацікавлені у філософізації соціуму, тому що нестандартно мислячі не піддаються маніпуляціям, зомбуванню, ідеологічному управлінню. Вони – виклик засадам влади, її вигодам і стабільності.

Соціалізація готує особистість до відповідності штампам, встановленим стандартам і протистоїть індивідуальності з її орієнтирами на унікальність природи, оригінальність мислення та своєрідну творчу діяльність. Сьогодні існує догма: «сірий» спеціаліст – оптимальний варіант з його режимом існування: адаптування – кар’єрне просування – споживацтво – успіх під гаслом «особливо не парся». Протести суспільства цьому у вигляді конфліктів, маніфестацій, алкоголізму, наркоманії, депресій, лавини самогубств, ризиків, страхів, втрати сенсу життя не призводять до кардинальних змін. Подолати такі песимістичні прояви необхідно у тому числі і за допомогою філософізації [Лысенкова, 2010]. Вона значно ширша, ніж отримання освіти у школі, це прилучення людей на усіх вікових етапах до значних досягнень філософії, до філософської просвіти, до виховання на прикладах філософів і учених, що зумовить формування у особистості неординарних буттєвих стратегій при наявності гармонійності, цілісності душевних сил без упору на всебічність. Істотну допомогу на початковій стадії філософізації дітей надасть читання. Долучаючись до нього, дитина розвиває увагу, емпатію, пам’ять. У неї формується почуття слова, візуальна грамотність, уявлення про світ, себе та інших. Особливо ефективно цей процес здійснюється при обговоренні прочитаного, обміні думками та у дискусіях.

Продуктивним засобом в цьому для дітей молодшого віку є філософська казка. В даному випадку йде мова про збірку Л. Сурженко [Сурженко, 2014]. Книга містить вступну сторінку для батьків, де відзначається необхідність поваги та уваги до нескінченних «чому?» малюків. Вона створена для допомоги дорослим у пошуках відповідей на складні питання дитини. Не містить моралей, в ній кожна історія – відповідь. Фактично вони розглядають специфіку моральних норм на конкретних прикладах в цікавих сюжетах. У текстах життєві сцени, які запам’ятовуються та описують різноманітні вчинки героїв і показують сутність кожної з норм. Автор робить вставки – міркування – роздуми з приводу того чи іншого повороту фабули: звернула дитина на це увагу, замислилася про розвиток тієї чи іншої авторської задумки, почала формувати свою оцінку та обговорювати тему з самим собою, друзями та батьками? Встановлено, що чим більше дискутується питання, тим надійніше воно відкладається в пам’яті. Читання та роз’яснення своєї позиції, вислуховування думок інших – один з кращих способів засвоєння ідеї, занурення у неї, з’ясування для себе положень високої моралі. Наприкінці кожної казки поданий ненав’язливий, тактичний коментар, поставлені можливі питання для обмірковування. Читача підводять до аналізу поведінки героїв, порівняння різних казкових образів. Таким чином створюється основа для бесіди, спільної розмови у сім’ї, розгляду описаних проблем. Текст легко читається, плавно та розмірено викладаються сюжетні лінії. Всюди м’які, які спонукають до взаємної симпатії, інтонації, йде взаємодія з читачем як з близьким другом, дається установка на тривалість та різноманітність тем спілкування. Цікаво, що в змінених обставинах діють вже відомі герої: Ілля Муромець, Добриня Микитович, Олекса Попович, Колобок та інші. Але створено і багато нових образів – сучасних та осучаснених. Казкові оповідання містять гносеологічні, аксіологічні, світоглядні, етичні, естетичні, комунікативні аспекти, що формує масштабність світорозуміння дитини. Психологи класифікують казки на корекційні (виправлення небажаних рис характеру), медитативні, повчальні, психотерапевтичні. Апробовано: у ході читання через шість хвилин починається заспокоєння нервової системи. Більшість казок врівноважують психіку дитини, багато з них говорять про добро та зло, закінчуються благополучно, розкривають шляхи перемоги «гарного» над «поганим». У той же час необхідно враховувати, що філософський аспект активізує мислення, концентрує увагу на тому, що світ, оточуючий дитинство, є різноманітним: тут існує істина, пошук знань, талант, дружба, обов’язок, мрії, сміливість, обман, злість, лицемірство, зрада і багато чого іншого.

Вчені припускають, що казки висловлюють зафіксовані аспекти колективної свідомості, тому вони є життєстверджуючими та цілющими, продовжують впливати на сприйняття процесів буття та наші погляди і після того, як ми вирости [Андрианов, 2008; Козлов, 1996; Мори, 2018; укл. Шкода, 2000].

Автор прагне комплексно, за допомогою аналізу суті понять доброти, волі, альтруїзму, мудрості, доброзичливості, естетичності, внутрішньої гармонійності формувати духовну основу психіки дитини для напрацювання умінь у майбутньому вирішувати складні життєві завдання, здатності «тримати удар», нарощувати у собі оптимістичність у каверзних ситуаціях, виявляти виходи з парадоксальних труднощів. Любов до читання, перетворена у нагальну потребу, є домінуючим засобом укріплення інтелектуально-психічних структур, сприяє вихованню смаку, налаштовує на творчий пошук, закликає до креативності.

Так, у казці «Казка про те, як це – відноситись до життя по-філософські» йде мова про суперечку між трьома багатирами щодо захисту кордонів Вітчизни від бусурманів. Кожен з героїв по-різному розуміє засоби боротьби з ворогами та обґрунтовує свою точку зору. Казкар закликає маленького читача визначити, у кого з них в більшій мірі філософський підхід до проблеми.

У інших казках розповідається про те, чим відрізняється правда від істини, сила від розуму, мрія, ціль, ідеал від обману, добро від зла. Всі міркування обертаються казковою грою, фантазуванням, пошуком механізмів вирішення складних поворотів сюжету.

У казках «Не хочу і не буду» і як з ним боротися», «Про те, якою буває сміливість» розповідається про методи викоренення недоліків, у другій – йде мова про різні види хоробрості, шляхи і засоби прояву сміливості, неможливості її єднання з дурістю і невіглаством. Але у першій казці, на нашу думку, занадто швидко у негативного героя виникає бажання та уміння рубати дрова, чистити картоплю, прибирати у дворі. Зазвичай, попадання у нестандартну ситуацію провокує злість, істерики, жорстокість. Автор обійшов увагою психологічну складність подібного явища, згладив можливість виникнення таких негативних проявів.

Дуже актуальною виглядає «Жадібна казка або трохи про гроші», де йде мова про згубність жадібності, влади великих грошей, які становляться для деяких метою життя. Вони закабальють людину, перетворюють на раба, позбавляють можливості радіти природі, насолоджуватись спілкуванням із рідними і друзями, користуватися різного роду благами: спортом, мистецтвом, творчістю, подорожуванням. Жадоба та спрага збільшення багатства роз'їдають душу, роблять людей ненаситними до них, позбавляють інших бажань, прирікають на самотність та відчуження від світу.

Цікаво прочитати «Казку про злість» особливо у наш час, коли активно здійснюються спроби зрівняти добро і зло, нівелювати їх протистояння. Л. Сурженко відрізняє зло та озлоблення, вчить відстоювати свої права, чинити опір кривдникам, протистояти злу, захищати добро, вмінню у випадку необхідності постояти за себе. Йдеться про їхню міру, ролі різних обставин у відношеннях між людьми. Радують змальовані художні образи всіляких героїв, планомірність, з якою вони діють.

Деякою мірою цю тему продовжує і «Казка про лицемірство». Вона оповідає про підлість і покору, підозрілість та недовіру, сумнівне вміння бути занадто толерантним – здатним стверджувати, що зло не зовсім зло, до нього необхідно просто звикнути. Уточнюється тенденція лицемірства непомітно перетворюватись на підлість.

Різноманітні характеристики можливо виявити у кожній казці. Виклад не є тривіальним, що особливо важливо, тому що у житті дитини вони – перша зустріч з художнім літературним твором. Казкові сюжети, які розвивають фантазію, дають можливість мріяти та одночасно порівнювати фантастичні події з реальними процесами, що спостерігаються. Автору у повній мірі вдалось захопити читача барвистістю образів, яскравою фабулою, можливістю бути своїм серед героїв книги, уникнути поверховості зображення. Філософічність тексту подана витончено, не нудно, вона не тисне на читача.

Там є над чим замислитись і батькам. Не тільки перейматися важливістю духовної єдності з дитиною, олюдненням маленького громадянина, але й усвідомлювати шляхи протистояння низьким проявам натури інших людей. Дорослим важливо відповідати на численні «чому», створювати атмосферу радості від них (Піаже), самому їх вводити, щоб у малюка була необхідність подумати, висловити свою думку, припущення, відстоювати їх, знаходити аргументи та у підсумку формувати логіку мислення. Ця книга для родини повинна бути настільною, продовжувати свято осмислення радощів буття та яскравої неоднозначності трактування того, що відбувається. Казки за своєю суттю з філософської точки зору проблемні, прямо працюють з філософізацією свідомості, не дають можливості занурюватись у одностороннє трактування поглядів і

позицій, банальність та примітивізм. Саме такими талановитими книжками, які поступово вводять у світ філософування, повинна поповнюватись бібліотека дитячого читання.

По ходу читання ми відмітили деякі художні нестиківки, але вони мало помітні та малозначущі у нестандартних підходах автора.

Висновки: У сучасних умовах деінтелектуалізації важливо знаходити шляхи і засоби переборення кризового стану. Інакше поглиблення останнього буде загрожувати варваризацією усього цивілізованого світу. Одним з таких засобів є філософізація. Можливостей здійснення її багато. Ми вважаємо, що знайомство з філософськими казками з раннього віку привчить до мови мудрості, буде активізувати мислення дитини, прищеплювати їй любов до роздумів, вміння оцінювати те, що відбувається, аналізу нетривіального. До інструментів казкотерапії можливо віднести і книгу Л. Сурженко. У ній різнобічне подавання філософського матеріалу, вміння зацікавити маленького читача. Жвавість та мальовничість розповіді – велика перевага даної збірки, де неординарність мови, оригінальні концептуальні підходи, іронія, концентрація уваги на проблемних ситуаціях та пошуках їх вирішення збільшує її значущість.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Андрианов М.А. Философия для детей в сказках и рассказах: пособие по воспитанию детей в семье и школе. Минск: Современная школа, 2008. 280 с.

Козлов Н.И. Философские сказки для обдумывающих жизнь, или Веселая книга о свободе и нравственности М.: Новая школа, 1996. 381 с.

Лысенкова В.В. Философизация как условие развития креативности творческой личности. II Міжнародна наукова конференція: «Соціально-гуманітарні вектори педагогіки вищої школи», м. Харків, ХДАДМ, 15-16 квітня 2010 р. / зб. матеріалів. Х.: ХДАДМ, 2010. – С. 245, 246.

Мори Я. Песни мамы Шамана: Философские сказки о времени, яблоках и смысле жизни. 2-е издание М.: Изд-во АСТ, 2018. 128 с.

Сурженко Л. Философская сказка. Пособие по воспитанию. Минск: Букмастер, 2014. 256 с.

Философские сказки и притчи: новый смысл старых истин / сост, коммент. В.В. Шкода Х.: Фолио, М.: ООО «Изд-во АСТ», 2000. 368 с.

Юлина Н.С. Философия для детей. *Постметодика*. Філософія у школі. 1996. № 3(13). С. 20-23.

REFERENCES

Andrianov, M. (2008). *Philosophy for kids in fairy tales and stories: support for raising children in the family and at school*. Minsk: Modern school. (In Russian).

Kozlov, N. (1996) *Philosophical tales for those pondering life, or a fun book about freedom and morality*. Moscow: New school. (In Russian).

Lysenkova, V. (2010) *Philosophization as a condition for the development of creativity of a creative person. II International scientific conference «Social and humanitarian vectors of higher education pedagogy»*. Kharkiv, Kharkiv State Academy of Design and Arts, 15-16 april 2010: collection of materials. (In Russian).

Mori, Ya. (2018) *Songs of the Shaman's Mom: Philosophical tales about time, apples and the meaning of life*. Moscow: AST publishing house. (In Russian).

Surzhenko, L. (2014). *Philosophical Tale. Support for raising*. Minsk: Bookmaster. (In Russian).

Philosophical tales and parables: new meaning of old truths (2000) (V. Scoda, com.). Kharkiv: Folio, Moscow: LLC «AST publishing house». (In Russian).

Yulina, N. (1996). *Philosophy for Children. Postmethod*. *Philosophy at school*, 3(13), 20-23. (In Russian).